

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 347.78

DOI 10.32782/2523-4269-2024-89-27-31

Болдирева Вікторія Михайлівна,доцент Міжнародної кадрової академії,
старший викладач кафедри правознавства

(Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут Приватного

акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»», м. Чернігів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4502-595X>**СИРІТСЬКІ ТВОРИ ТА ОБ'ЄКТИ СУМІЖНИХ ПРАВ:
ПРАВОВИЙ СТАТУС В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

Стаття присвячена аналізу основних правових засад, які регулюють процес набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеогам і зафіксованих у них видів виконання в Україні. Розглядаються ключові положення Закону України «Про авторське право і суміжні права», які вперше визначили юридичний статус таких об'єктів, окреслили механізми їх використання у сфері культури та науки. У роботі акцентується увага на ретельному пошуку правовласників як обов'язковій передумові визнання твору сирітським, а також на умовах використання цих об'єктів без порушення авторських і суміжних прав. Деталізуються умови втрати статусу сирітських об'єктів, порядок їх реєстрації та нормативно-правове регулювання Кабінетом Міністрів України. Особливе місце в дослідженні належить аналізу гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, зокрема впровадження Директиви 2012/28/ЄС. Визначаються практичні аспекти реалізації Закону в частині забезпечення доступу до культурної спадщини, захисту інтересів правовласників і користувачів. У статті також розглядаються виклики, пов'язані з ефективністю дотримання положень Закону та їх значення для суспільного розвитку.

Ключові слова: авторське право, сирітські твори, суміжні права, реєстрація сирітських творів.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання регулювання використання сирітських творів і об'єктів суміжних прав набуває дедалі більшої актуальності. Ці об'єкти, які не мають ідентифікованих або доступних правовласників, становлять значну частину культурної спадщини. Однак через невизначений правовий статус вони залишаються недоступними для широкого використання, зокрема у сфері науки, освіти та культури. Відсутність правових механізмів для легального використання сирітських творів створює ризики порушення авторських і суміжних прав та стримує розвиток інновацій у відповідних галузях. У цьому контексті запровадження чітких правил набуття та втрати статусу сирітських об'єктів є необхідною умовою для забезпечення балансу між інтересами суспільства і правовласників.

В Україні до 2023 р. не існувало законодавчо визначеного поняття «сирітський твір». Це ускладнювало регулювання відповідних правовідносин і спричиняло численні правові прогалини. Відсутність єдиного реєстру таких об'єктів, а також механізмів перевірки статусу правовласників перешкоджала використанню сирітських творів і фонограм у суспільних інтересах. Окрім того, відсутність уніфікованих стандартів

пошуку правовласників ускладнювала взаємодію між користувачами таких об'єктів і державними органами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження та правове регулювання сирітських творів зробили провідні міжнародні й українські фахівці в галузі авторського права. Зокрема, серед європейських авторів варто відзначити праці С. Дюсол'є (Severine Dusollier), П. Самуельсон (Pamela Samuelson), Дж. Фрозіо (Giancarlo Frosio), що зосереджуються на проблемах пошуку правовласників і гармонізації законодавства. В Україні цій тематиці приділяли увагу такі експерти, як Л. Приходько, саме вона досліджує «сирітські твори» як об'єкти авторського права: причини виникнення і масштабність проблеми; розглядає поняттєве юридичне тлумачення, сутнісні ознаки, механізми виявлення, правові підстави переходу до суспільного надбання, досвід розроблення правового режиму їх використання в Євросоюзі; О. Улітіна, яка аналізує проблеми правозастосовної практики щодо різноманітних об'єктів авторського права у сфері цифровізації та доступу до культурної спадщини; Л. Майданик, що пропонує моделі вдосконалення процедур ідентифікації правовласників, а також С. Литвин, Л. Мамчур,

О. Піхурець, В. Токарева й інші, які активно досліджують механізми впровадження європейських директив у національне законодавство. Їхні роботи стали основою для розроблення ефективних процедур визнання статусу сирітських об'єктів, які враховують специфіку національного правового середовища.

Отже, проблема правового регулювання сирітських творів є багатогранною: вона охоплює питання не лише доступу до культурної спадщини, але й забезпечення дотримання авторських прав та їхньої гармонізації з міжнародними нормами. Запровадження Закону України «Про авторське право і суміжні права» з урахуванням європейських стандартів є значним кроком до вирішення цієї проблеми.

Мета написання статті – визначити правові засади набуття та втрати статусу сирітських творів і об'єктів суміжних прав в Україні та запропонувати рекомендації щодо їх практичного застосування з урахуванням міжнародного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Авторське право в теоретичному та науковому аспектах розглядається як система правових норм, спрямованих на регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку зі створенням і використанням літературних, художніх і наукових творів, а також на захист прав і законних інтересів осіб, причетних до цих творів. Інститут суміжних прав, своєю чергою, охоплює норми, які врегульовують відносини, пов'язані з виконанням, фонограмами, відеограмами та програмами організації мовлення. Обидва правові інститути є складниками підгалузі права інтелектуальної власності в межах цивільного права України.

Юридичні аспекти використання об'єктів авторського права та суміжних прав є ключовими у формуванні творчих і економічних взаємин у сферах культури, мистецтва, науки й інновацій. Вони визначають механізми доступу до результатів творчої діяльності, забезпечують їх правову охорону та регулюють способи легального використання. Ці правові інструменти слугують фундаментом для розвитку культурного й інноваційного потенціалу суспільства, водночас охороняють права творців і їхніх правонаступників.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон), який набрав чинності 1 січня 2023 р., став визначальним у формуванні сучасного правового поля у сфері інтелектуальної власності. Уперше на законодавчому рівні були запроваджені терміни, що стосуються сирітських творів і об'єктів суміжних прав, а також чітко окреслені умови їх набуття та використання [1].

Закон імплементує в національне законодавство ключові положення Директиви Європейського парламенту та Ради (2012/28/ЄС), спрямованої на уніфікацію підходів до регулювання сирітських творів у країнах – членах Європейського Союзу. Основною метою цих положень є врегулювання правових відносин, які виникають у процесі використання творів, чий правовласники не можуть бути ідентифіковані або їхнє місцезнаходження не встановлене [2].

Запровадження таких норм має велике значення для розвитку наукової, освітньої та культурної діяльності. Сирітські твори, до яких належать літературні, художні, музичні, аудіовізуальні твори та зафіксоване виконання, становлять значну частину культурної спадщини. Проте через невизначеність їхнього правового статусу вони тривалий час залишалися недоступними для широкого використання.

Інноваційним кроком Закону є встановлення чітких механізмів набуття статусу сирітських об'єктів через

проведення ретельного пошуку правовласників, використання офіційних реєстрів і організацій колективного управління. Також окреслено умови втрати цього статусу в разі виявлення правовласників або їхніх законних представників. Усі ці положення сприяють захисту інтересів правовласників, водночас відкривають можливість для легального використання творів, які раніше не були залучені до обігу через правову невизначеність.

Отже, Закон є важливим етапом адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів і створює підґрунтя для більш ефективного використання культурних та інтелектуальних ресурсів України.

Відповідно до пункту 51 статті 1 Закону, «сирітський твір» і «сирітський об'єкт суміжних прав» визначаються як оприлюднені в Україні твори, фонограми, відеограми (зокрема, ті, що входять до складу аудіовізуальних творів), зафіксоване виконання, щодо яких жоден із суб'єктів майнових прав не ідентифікований після ретельного пошуку. У разі ідентифікації такого суб'єкта, але неможливості встановлення його місцезнаходження, об'єкти також набувають статусу сирітських.

Цей підхід відповідає загальноприйнятим міжнародним стандартам і сприяє врегулюванню правовідносин у сфері авторського права та суміжних прав. Закон закладає основу для забезпечення доступу до таких об'єктів без порушення прав інтелектуальної власності, зокрема, для бібліотек, музеїв, архівів та інших культурних установ.

У статтях 29 і 44 Закону встановлено процедуру набуття статусу сирітського твору, фонограми, відеограми та зафіксованих у них видів виконання. Зокрема, цей статус може бути наданий творам, що опубліковані у книгах, журналах, газетах або інших письмових виданнях, які перебувають у фондах бібліотек, музеїв, архівів чи організацій зі збереження фондів аудіо- та відеозаписів, а також аудіовізуальним творам, фонограм, відеограм і зафіксованому в них виконанню, які зберігаються в зазначених установах.

Перед наданням статусу сирітського твору передбачено вжиття ретельних заходів з пошуку правовласників, які охоплюють: перевірку реєстрів авторських прав; звернення до організацій колективного управління правами; публікацію оголошень про пошук правовласників у засобах масової інформації.

Порядок проведення такого пошуку та документального підтвердження його результатів регламентується постановою Кабінету Міністрів України № 1312 від 15 грудня 2023 р. «Про затвердження Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань, умов їх дозволеного використання та ведення реєстру» [3].

Згідно із Законом, сирітські об'єкти можуть використовуватися без дозволу правовласників, але лише з дотриманням деяких умов. Основні суб'єкти такого використання такі: бібліотеки, музеї, архіви, організації зі збереження фондів аудіо- та відеозаписів.

Мета використання обмежується відтворенням об'єктів для:

– оцифрування (процес перетворення фізичних або аналогових об'єктів (наприклад, рукописів, книг, фотографій, аудіо- або відеозаписів) у цифрову форму. Оцифрування забезпечує збереження інформації у форматі, що легко зчитується сучасними технологіями, і полегшує доступ до таких об'єктів у цифрових архівах, бібліотеках чи базах даних);

– індексації (створення систематизованого переліку або каталогу, який дозволяє швидко знайти й отримати

доступ до об'єктів. Індексція передбачає присвоєння ключових слів, тегів або кодів, які описують зміст чи характеристики сирітських творів, для полегшення їх пошуку);

- каталогізації (формування детальних описів об'єктів для їх упорядкованого збереження в бібліотеках, архівах або інших установах. Каталогізація передбачає створення структурованих записів із зазначенням назви, автора (за можливості), дати створення, типу об'єкта, його особливостей);

- збереження (діяльність, спрямована на запобігання втраті або пошкодженню сирітських об'єктів. Це передбачає фізичний захист матеріальних носіїв, створення резервних копій, підтримання цифрових форматів в актуальному стані та заходи із продовження терміну використання творів);

- відновлення копій (виготовлення нових копій пошкоджених, втрачених чи зношених сирітських об'єктів для збереження їхньої цілісності та забезпечення доступу до них у майбутньому. Відновлення може передбачати ремонт фізичних носіїв або реконструкцію цифрових файлів із резервних копій чи інших джерел).

Такі заходи сприяють збереженню культурної спадщини, а також забезпечують доступність сирітських об'єктів для наукових, освітніх і культурних цілей [4].

Використання сирітських об'єктів дозволяється лише після вжиття ретельних заходів з ідентифікації авторів або інших суб'єктів майнових прав. Ці заходи передбачають комплексну перевірку та пошук інформації, яка може підтвердити або спростувати існування і доступність правовласників. Якщо такі заходи не приводять до успішного встановлення особи автора чи правовласника, а також їх місцезнаходження, об'єкт може бути використаний у визначеному законом порядку.

Ретельний пошук інформації здійснюється шляхом систематичного збору даних із доступних джерел, як-от офіційні реєстри авторських прав, каталоги бібліотек, бази даних організацій колективного управління правами й інші відкриті джерела. Це забезпечує прозорість процесу та мінімізує ризик помилок.

Аналізуються супровідні матеріали, зокрема й укладені договори, заяви та метадані об'єкта (назва, рік створення, місце публікації). Це допомагає ідентифікувати можливого автора або правовласника чи підтвердити його відсутність. У разі браку інформації проводяться запити до відповідних органів, як-от організації колективного управління правами, установи, що зберігають об'єкт, або інші структури, які можуть володіти потрібними даними [5].

Інформація про об'єкт і спроби знайти правовласника публікується в офіційних джерелах, як-от спеціалізовані видання чи сайти, щоб правовласник або його представники могли заявити про свої права. Усі дії, пов'язані з пошуком правовласників, документуються. Зберігаються результати запитів, отримані відповіді, перелік перевірених джерел та інші підтвердження виконаної роботи. Якщо ідентифікація правовласника не вдалася, це також фіксується з відповідними підтвердженнями [5].

Якщо жоден із заходів не приводить до встановлення особи автора або місцезнаходження правовласника, об'єкт може бути визнаний сирітським відповідно до законодавства. Уповноважений орган офіційно фіксує цей статус для подальшого дозволеного використання [6].

Саме такий комплекс заходів забезпечує належний баланс між інтересами суспільства в доступі до

культурної спадщини та захистом прав авторів і правовласників. Він також є важливою складовою частиною прозорості та легітимності процесу використання сирітських об'єктів.

Перейдемо до аналізу норм, які регламентують позбавлення сирітських об'єктів відповідного статусу. Статус сирітського об'єкта втрачається в разі: подання правовласником заяви, що включає підтвердження його прав на відповідний об'єкт, документальне обґрунтування підстав їх виникнення, термін дії цих прав, а також надання актуальних контактних даних заявника; занесення відповідної інформації до офіційного реєстру сирітських творів, що ведеться уповноваженим органом, із зазначенням оновлених даних про правовласника й об'єкт [7].

Після втрати статусу сирітського об'єкта він охороняється за загальними положеннями Закону, а його використання без згоди правовласника забороняється [8].

Кабінет Міністрів України відіграє ключову роль у регулюванні процедур, пов'язаних із набуттям і втраченою статусу сирітських творів і об'єктів суміжних прав. На основі положень статей 29 і 44 Закону Кабінет Міністрів затвердив постанову № 1312 від 15 грудня 2023 р., у якій встановлено детальні правила та вимоги щодо цих процедур, а саме детально визначив: порядок і умови набуття та втрати статусу сирітських об'єктів; вимоги до документування процесу ретельного пошуку правовласників; процедуру ведення реєстру сирітських об'єктів; обов'язки суб'єктів, які здійснюють використання таких об'єктів.

Регулювання Кабінету Міністрів України забезпечує чіткість і єдність підходів до правового статусу сирітських творів. Упроваджені механізми дозволяють не лише спростити процедури для користувачів, але й гарантувати захист прав потенційних правовласників. Створенням єдиного реєстру та встановленням прозорих правил використання таких об'єктів Кабінет Міністрів сприяє збереженню культурної спадщини, забезпечує водночас баланс між суспільними інтересами та правами авторів.

Ці нормативно-правові акти є основою для забезпечення прозорості процесу та захисту інтересів усіх учасників правовідносин у сфері авторського права та суміжних прав.

Висновки. Запровадження в Україні правового регулювання сирітських творів і об'єктів суміжних прав є значним кроком у вдосконаленні національного законодавства в галузі інтелектуальної власності. Уперше чітко визначені умови набуття статусу сирітських творів і механізми їх використання, що забезпечує баланс між інтересами суспільства, яке прагне доступу до культурної спадщини, та захистом прав правовласників.

Створення єдиного реєстру сирітських об'єктів, а також прозорих процедур їх ідентифікації та використання сприяє відкриттю нових можливостей для освітніх, наукових і культурних установ. Такі зміни відповідають міжнародним стандартам, зокрема положенням Директиви 2012/28/ЄС, що є важливим етапом у гармонізації українського законодавства з європейськими нормами.

Положення Закону, а також детальні правила, затверджені Кабінетом Міністрів України, гарантують належний правовий захист як для потенційних правовласників, так і для користувачів сирітських творів. Водночас законодавчі ініціативи відкривають шлях до ефективного використання сирітських творів для збереження

та популяризації культурної спадщини, що є важливим для суспільного розвитку.

Однак упровадження цих норм потребує постійного моніторингу законодавчих норм і заходів щодо стандартизації документообігу, розроблення чітких процедур для документування пошуку правовласників, які включають використання сучасних цифрових інструментів; створення єдиного реєстру для автоматизації перевірок і підвищення прозорості процесу; запровадження навчальних програм для підготовки фахівців із правової роботи із сирітськими творами; підвищення ефективності взаємодії між установами, які зберігають сирітські твори, і органами державної влади, щоби уникнути зловживань і забезпечити відповідність процесів чинному законодавству.

Особливу увагу приділено практичним аспектам удосконалення процедур пошуку правовласників. У статті детально розкрито, як такі заходи сприяють забезпеченню прозорості й ефективності реалізації положень Закону, а також зниженню ризику зловживань.

Ці конкретизовані положення дозволяють краще зрозуміти механізми впровадження законодавчих змін і визначити їх вплив на практику використання сирітських творів. Отже, Закон України «Про авторське право і суміжні права» та його практичне застосування становлять базис для розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні, забезпечують доступ до сирітських творів і захищають права авторів, водночас сприяють розвитку науки, культури й освіти.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>.
2. Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works. *Official Journal of the European Union*. 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/28/oj>.
3. Про затвердження Порядку набуття та втрати статусу сирітських творів, фонограм, відеограм та зафіксованих у них виконань : постанова Кабінету Міністрів України № 1312 від 15 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2023>.
4. Приходько Л. «Сирітські твори» як об'єкти авторського права: поняття, правовий режим використання. *Архіви України* : науково-практичний журнал. 2022. С. 29–57.
5. Улітіна О. Особливості охорони авторського права на деякі види творів сучасного мистецтва. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. С. 36–42.
6. Майданик Л. Принципи авторського права України: поняття, види, система. *Право України*. 2017. С. 181–188.
7. Піхурець О. Проблеми використання «сирітських творів». *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доповіді учасників Науково-практичної конференції. Харків : ХНУВС, 2017. С. 201–204.
8. Токарева В. Окремі аспекти сирітських творів в умовах інтеграційних процесів. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 3. С. 97–101.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2022, December 1). Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy № 2811–ІХ [On copyright and related rights: Law of Ukraine № 2811–ІХ]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>.
2. European Parliament and Council of the European Union (2012, October 25). Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council on certain permitted uses of orphan works. *Official Journal of the European Union*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/28/oj>.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023, December 15). Pro zatverdzhennia Poriadku nabuttia ta vtraty statusu syritskykh tvoriv, fonogram, videogram ta zafiksovanykh u nykh vykonan': postanova № 1312 [On approval of the procedure for acquiring and losing the status of orphan works, phonograms, video recordings, and performances recorded in them: Resolution № 1312]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2023>.
4. Prykhodko, L. (2022). Syrits'ki tvory yak ob'yekty avtors'koho prava: ponyattya, pravovyy rezhym vykorystannya [Orphan works as objects of copyright: Definition and legal regime of use]. *Naukovyi-praktychnyi zhurnal "Arkhivy Ukrainy"*, 29–57.
5. Ulitina, O. (2020). Osoblyvosti okhorony avtors'koho prava na deyaki vydy tvoriv suchasnoho mystetstva [Features of copyright protection for certain types of contemporary art works]. *Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti*, 36–42.
6. Maidanik, L. (2017). Pryntsypy avtors'koho prava Ukrainy: ponyattya, vydy, systema [Principles of copyright law in Ukraine: Concepts, types, system]. *Pravo Ukrainy*, 181–188.
7. Pikhurets, O. (2017). Problemy vykorystannya "syrits'kykh tvoriv" [Problems of using orphan works]. *Problemy tsyvil'noho prava ta protsesu: tezy dopovidey uchasykiv naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Problems of Civil Law and Procedure: Abstracts of reports of participants of the scientific and practical conference], Kharkiv: KhNUVS, 201–204.
8. Tokareva, V. (2019). Okremi aspekty syrits'kykh tvoriv v umovakh intehtatsiynykh protsesiv [Certain aspects of orphan works in the context of integration processes]. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*, 3, 97–101.

Boldyreva Viktoriia,

Associate Professor at the International Academy of Law,

Senior Lecturer at the Department of “Jurisprudence”

(The North-Ukrainian Institute of the Private Joint Stock Company “Higher education institution

“The Interregional Academy of Personnel Management””, Chernihiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4502-595X>

ORPHAN WORKS AND RELATED RIGHTS OBJECTS: LEGAL STATUS IN UKRAINIAN LEGISLATION

This article explores the core legal principles regulating the acquisition and loss of orphan works and objects of related rights, such as phonograms, videograms, and performances fixed therein, under Ukrainian law. It examines the pivotal provisions of the Ukrainian Law “On Copyright and Related Rights”, which established the legal framework for identifying these objects and outlined mechanisms for their use in cultural and scientific fields. Key attention is given to the mandatory diligent search for rights holders as a prerequisite for declaring a work orphaned, as well as conditions under which these objects can be legally used without infringing copyrights or related rights. The article also addresses the loss of orphan status, registration processes, and regulatory oversight by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Special emphasis is placed on the harmonization of Ukrainian legislation with European standards, particularly the implementation of Directive 2012/28/EU. Practical aspects of applying the law are analyzed, focusing on ensuring access to cultural heritage while safeguarding the interests of rights holders and users. The challenges associated with implementing the provisions of the law and their significance for societal development are also considered.

The article highlights the legal and practical implications of orphan works, including the newly established procedures for diligent search and registration, the conditions for lawful use by cultural and scientific institutions, and the loss of orphan status when rights holders are identified. It discusses how the introduction of a unified orphan works registry and compliance with European directives improve access to cultural resources and intellectual property rights protection. Furthermore, the challenges of enforcement and the need for consistent monitoring and refinement of these legal mechanisms are explored.

By providing a detailed analysis of both Ukrainian and European legal frameworks, this article contributes to the understanding of orphan works' regulation and offers practical recommendations for harmonizing laws, protecting rights, and facilitating access to cultural heritage in compliance with international standards.

Key words: copyright, orphan works, related rights, registration of orphan works.

Надіслано до редколегії 18.12.2024